RODZAJE WOLNYCH LICENCJI W OTWARTYM DOSTĘPIE DO NAUKI

_Ewa Adaszyńska
Biblioteka Uniwersytecka

Deklaracja Budapeszteńska przyjęta w **2002** r. sformułowała ideę Open Access - ruchu otwartego dostępu do treści naukowych, uznanego za jeden z najważniejszych kierunków rozwoju współczesnej komunikacji naukowej. Kolejne deklaracje, zawarte w **2004** r. **w Berlinie i Betesdzie**[1] określiły zasady szybkiego oraz darmowego dostępu do wiedzy naukowej, a także pomocne w tym działaniu organizacje. Deklaracja podjęta w **Budapeszcie** w **2012** r. w dziesiątą rocznicę poprzedniej, potwierdziła i uświadomiła znaczenie wolnego i powszechnego dostępu do nauki - idei realizowanej obecnie przez naukowców oraz jednostki badawczo-rozwojowe, uczelnie, biblioteki, redakcje czasopism naukowych i repozytoria[2].

Wolny dostęp do wiedzy oznacza powszechny, bezpłatny, wolny dostęp do publikacji elektronicznych o treści naukowej i edukacyjnej: czasopism, prac dyplomowych, materiałów konferencyjnych, raportów i wyników badań oraz publikacji naukowych, których podstawą prawną są otwarte, wolne licencje posiadaczy praw autorskich lub przejście utworu do domeny publicznej. Dzięki wykorzystaniu otwartych licencji twórca może szczegółowo określić formy wykorzystania publikacji[3].

Masowe poparcie dla otwartości wyrażone w 2012 r. przez naukowców Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych, znane jako **akademicka wiosna**, to jednocześnie dezaprobata dla tradycyjnego modelu publikacji i polityki niektórych wydawców[4]. To także działanie na rzecz prawnych zmian w regulacji dostępności i otwartości nauki. Dobrymi przykładami są: brytyjska polityka Research Councils (RCUK), zobowiązująca do otwartego publikowania materiałów naukowych powstałych ze środków publicznych; polityka otwartości przyjęta przez National Institute of Heath, rozszerzona na kilkanaście innych instytucji badawczych; otwarta polityka UNESCO wspierająca ogólnoświatową wymianę wiedzy i innowacji; czy określona przez Polskę we wrześniu 2015 r. polityka otwartości zawarta w *Kierunkach rozwoju wolnego dostępu do treści naukowych w Polsce*.

Polityki te zawierają zarówno rekomendacje dla wolnego dostępu, jak też wskazanie do stosowania wolnych licencji prawnoautorskich, w szczególności **licencji Creative Commons - Uznanie Autorstwa.** Daje ona najszerszy zakres wolności, gwarantuje dostępność wyników badań, wpływa na ich cytowalność, popularyzuje naukę.

W ofercie polskich uczelni w większości brak jest systemowego podejścia do wolnej nauki, świadomości jej znaczenia, środowiskowej edukacji dotyczącej polityki otwartości, często też odpowiedniej infrastruktury czy decyzji administracyjnych. Są jednak budujące przykłady, UMK, UMCS, AGH, UW, UMK i szereg innych, mają już wyznaczoną politykę, świadomą potrzeb i oczekiwań środowiska naukowego. Cele te przyświecają nie tylko uczelnianym repozytoriom, ale też takim projektom, jak Wirtualna Biblioteka Nauki, Biblioteka Otwartej Nauki Centrum Cyfrowego, BazTech, BazHum, Muzeum Historii Polski i wielu innym, również MNiSW[5].

Według Petera Subera *dostęp do literatury Open Access musi być bezpłatny dla wszystkich użytkowników internetu. Wszystkie zastosowania służące celom naukowym, czyli czytanie, zapisywanie na dysku komputera, kopiowanie, dystrybuowanie, drukowanie, przeszukiwanie i linkowanie, jest dozwolone. Jedynym ograniczeniem narzuconym użytkownikowi jest poprawne cytowanie i określenie autorstwa pracy*[6].

Open Access oparty jest na dwóch modelach prawnych:[7]

1. **Gratis Open Access - darmowy i otwarty dostęp** to rozpowszechnianie utworu lub przedmiotu prawa pokrewnego w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym, a także możliwość nieodpłatnego i nieograniczonego technicznie korzystania z nich, zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa.
2. **Libre open access – wolny i otwarty dostęp** to rozpowszechnianie utworu lub przedmiotu prawa pokrewnego w taki sposób, aby każdy mógł mieć do nich dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym wraz z udzie-

1 Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities; Bethesda Statement on Open Access Publishing - zob. Przewodnik po otwartej nauce, aut. J. Hofmokl, A. Tarkowski, B. Bednarek-Michalska, K. Siewicz, J. Szprot, Warszawa: ICM UW, 2009, s. 20-21, dostęp: http://creativecommons.pl/wpcontent/uploads/2012/06/Przewodnik_Po_Otwartej_Nauce.pdf

2 Zob. Kalendarium działań na rzecz otwartej nauki w Polsce http://www.ebib.pl/?page_id=887 ; kalendarium Open Access w Polsce na portalu Uwolnij Naukę http://uwolnijnauke.pl/kalendarium-oa-w-polsce/

3 Zob. B. Bednarek-Michalska, Open Access – nowy model komunikacji naukowej, Toruń, 2008.

4 Alok Jha, Academic spring: how an angry maths blog sparked a scientific revolution, Guardian 9/04/2012, dostęp: http://www.guardian.co.uk/science/2012/ apr/09/frustrated-blogpost-boycott-scientific-journals

5 Zob. Wolne licencje w nauce: instrukcja, oprac. zbiorowe przygotowane w ramach booksprintu Biblioteki Otwartej Nauki 14/06/2013, s. 11-13.

6 Peter Suber, Praising Progress, Preserving Precision, „SPARC Open Access Newsletter", nr 77, 2004, http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/09-02-04.htm#progress ; Przewodnik po otwartej nauce, op. cit., s. 22.

7 Wdrożenie i promocja otwartego dostępu do treści naukowych i edukacyjnych, pod red. M. Niezgódki Warszawa 2011, s. 264-265, dostęp: https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/1545/20120208_EKSPERTYZA__OA__ICM.pdf?sequence=1; zob. też. K. Siewicz, Prawo autorskie i wolne licencje, Koalicja Otwartej Nauki, Fundacja Nowoczesna Polska 2010, dostęp: http://koed.org.pl/wp-content/uploads/2014/09/siewicz-prawo-autorskie-i-wolne-licencje.pdf

leniem każdemu licencji na nieograniczone, nieodpłatne i niewyłączne korzystanie z nich oraz z ich ewentualnych opracowań. Licencja może zawierać postanowienia nakładające na korzystającego zobowiązania nienaruszające istoty uprawnienia do nieograniczonego, nieodpłatnego i niewyłącznego korzystania, takie jak obowiązek przekazania odbiorcy informacji o twórcy, producencie lub wydawcy, przedmiocie licencji oraz o jej postanowieniach, lub obowiązek udostępnienia odbiorcom przedmiotu licencji lub jego opracowania na takiej samej licencji.

Open Access oparty jest na dwóch modelach dystrybucyjnych[8]

1. **Złotej drodze otwartego dostępu** – publikowania prac naukowych w czasopismach dających otwarty dostęp do wszystkich artykułów. Model ten stosuje wiele największych wydawnictw świata, np. Springer, Nature czy Elsevier oraz działające w Polsce wydawnictwo Versita Open Access.
2. **Zielonej droga otwartego dostępu** – publikowania prac naukowych w repozytoriach otwartych, często opartych na samodeponowaniu (self-archiving).

Przepisy dotyczące polskiego prawa autorskiego reguluje *Ustawa z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dziennik Ustaw 1994 Nr 24, poz. 83 z późniejszymi zmianami).

Przedmiotem prawa autorskiego jest każdy utwór (art.1) określony przez ustawę jako *każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia*. Utwór jest chroniony prawem autorskim od chwili powstania. **Twórcą** jest osoba fizyczna, która utwór stworzyła, jest ona zawsze jego autorem. Prawo do utworu może przysługiwać osobom fizycznym lub też osobom prawnym**. Prawa osobiste** (art. 16) chronią intelektualny związek autora z utworem i gwarantują mu oznaczanie dzieła nazwiskiem, decydowanie o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności, nienaruszalności treści i formy oraz rzetelności jego wykorzystania. **Autorskie prawa osobiste** (art. 16) są nieograniczone w czasie, niezbywalne – nie można się ich zrzec, czy przekazać komuś innemu. **Autorskie prawa majątkowe** (akt.17) to uprawnienia do korzystania oraz zarządzania utworem na wszystkich polach eksploatacji z prawem do wynagrodzenia. Twórca dysponuje dodatkowo uprawnieniami do zezwalania na korzystanie i rozporządzanie swoimi utworami (art. 2). Uprawnienia twórcy równoważone są prawami domeny publicznej oraz dozwolonego użytku. **Domena publiczna** to zasób dóbr niematerialnych, który nie podlega ochronie (idee, zasady, dokumenty i materiały urzędowe oraz działa, które nie mają charakteru twórczego), ale który obejmuje też utwory, do których prawa autorskie już wygasły (po 70 latach). Z dorobku intelektualnego i kulturowego całej ludzkości, który znajduje się w domenie publicznej mogą korzystać bez ograniczeń wszyscy. Osoby, których twórczość znajduje się w domenie publicznej, nie mogą odmówić do nich dostępu. **Dozwolony użytek** to zawarte w przepisach prawa autorskiego wyjątki od ochrony autorskiej. To wszelkie sposoby wykorzystania chronionych prawem utworów, którym twórca nie może się legalnie sprzeciwić[9].

Korzystanie z utworu w zakresie szerszym niż dozwolony użytek jest możliwe na mocy licencji udzielonej przez podmiot praw autorskich. W większości używa się licencji standardowych, z których najpopularniejsze są licencje Creative Commons.

Creative Commons (CC) to międzynarodowy projekt oferujący darmowe rozwiązania prawne – modele licencji i inne narzędzia do zarządzania prawami autorskimi przez twórców. CC wspiera dzielenie się twórczością oraz propaguje współpracę i innowacje poprzez otwarte rozwiązania prawne. Oferuje gotowe wzory umów licencyjnych stosowanych w nauce, edukacji i kulturze. CC powstała w 2001 r. jako organizacja pozarządowa w Stanach Zjednoczonych[10]. Jej oddziały funkcjonują obecnie w ponad 70 państwach na całym świecie. **Odział Polski** działa od 2005 r., partnerem instytucjonalnym jest Centrum Cyfrowe Projekt: Polska[11].

Podstawowym narzędziem Creative Commons są licencje prawne pozwalające zastąpić tradycyjny model „wszystkie prawa zastrzeżone" zasadą „pewne prawa zastrzeżone" – przy jednoczesnym poszanowaniu zasad prawa autorskiego. Licencje Creative Commons oferują różnorodny zestaw warunków licencyjnych – swobód i ograniczeń. Dzięki temu autor może samodzielnie określić zasady, na których chce dzielić się swoją twórczością z innymi. Twórca określając warunki licencji, na jakich można korzystać z jego dzieła zawsze zachowuje do niego prawa autorskie. Jednocześnie pozwala innym na kopiowanie i rozpowszechnianie dzieła, tworzenie lub zakaz utworów zależnych od oryginału, działanie w celach komercyjnych, czy tylko niekomercyjnych.

Licencje Creative Commons umożliwiają swobodne dzielenie się twórczością w sieci zgodnie z prawem autorskim. Autor ma możliwość łatwego udostępniania i rozpowszechniania prac oraz określenia, na co pozwala odbiorcy. Dla użytkownika to drogowskaz, co z danym dziełem może zrobić. Licencje CC są nieodpłatne i niewyłączne, obowiązują każdego, kto z nich korzysta, bez ograniczeń czasowych i terytorialnych. Wszystkie licencje CC mają cechy wspólne (m.in. poszanowanie praw autorskich osobistych) oraz dodatkowe warunki wybrane przez licencjodawcę - czyli twórcę lub posiadacza praw autorskich. Twórca zawsze zachowuje prawa autorskie, a jednocześnie umożliwia innym kopiowanie i rozpowszechnianie swojego dzieła. Dodatkowo może określić, czy wykorzystywanie go może odbywać się wyłącznie w warunkach niekomercyjnych oraz czy zezwala na tworzenie utworów zależnych.

Licencje CC nie naruszają wolności, które prawo autorskie przyznaje wszystkim użytkownikom w ramach dozwolonego użytku i prawa cytatu. Pozwalają one na jednoznaczne określenie dodatkowych uprawnień użytkowników (licencjobiorców), którzy muszą zawsze dochować warunków licencji, ponieważ w przypadku ich naruszenia wygasną one automatycznie. Konieczne jest więc poprawne informowanie o autorze i jego prawach – (licencji, na jakiej dostępna jest treść utworu), pozostałe warunki wynikają z wyboru licencjodawcy[12].

Licencje CC tworzone są na podstawie czterech warunków[13]**:**

8 Zob. Wolne licencje w nauce, op. cit., s. 19-20.

9 Zob. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Tekst ujednolicony. Dziennik Ustaw 1994 Nr 24, poz. 83 http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083; zob. też K. Siewicz, op. cit., s. 1-4.

10 Zob. Strona Creative Commons, dostęp: https://creativecommons.org/about/downloads/

11 Zob. Strona Creative Commons Polska, dostęp: http://creativecommons.pl/

12 Zob. Wolne licencje w nauce, op. cit., s. 23-24.

13 Tamże s. 24.

Uznanie autorstwa (attribution) **BY** – atrybut ten nakazuje, aby licencjobiorca przekazywał wraz z rozpowszechnianym utworem informacje o autorstwie, źródle oraz o samej licencji.

Użycie niekomercyjne (non-commercial) **NC** – atrybut ten zawęża uprawnienia licencjobiorcy do korzystania z utworu i opracowań wyłącznie w celach niekomercyjnych.

Na tych samych warunkach (share-alike) **SA** - atrybut ten oznacza rozpowszechnianie utworów tylko na tej samej licencji, co dzieło oryginalne.

Bez utworów zależnych (non-derivatives) **ND** - atrybut ten zakazuje tworzenia utworów zależnych.

Jest sześć rodzajów licencji CC, które są kombinacjami czterech wymienionych warunków. Ich połączenie daje licencję określającą zasady korzystania z utworu[14]:

Uznanie autorstwa (skrót **BY** – ang. attribution). Ten rodzaj licencji oznacza, że wolno kopiować, zmieniać, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne, a także publikować na dowolnej licencji, pod warunkiem przywołania nazwiska autora pierwowzoru oraz podania źródła.

Uznanie autorstwa - **użycie niekomercyjne** (**NC** – ang. non-commercial). Ten rodzaj licencji oznacza, że wolno kopiować, zmieniać, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać objęty prawem autorskim utwór oraz inne utwory opracowane na jego podstawie, a także publikować na dowolnej licencji, pod warunkiem przywołania nazwiska autora pierwowzoru oraz podania źródła, nie można też czerpać z tego tytułu korzyści finansowych.

Uznanie autorstwa - na tych samych warunkach (SA – ang. share-alike). Ten rodzaj licencji oznacza, że wolno kopiować, zmieniać, rozprowadzać, przedstawiać oraz wykonywać utwory zależne jedynie na licencji identycznej jak ta, na jakiej udostępniono utwór oryginalny. Autor opracowania takiego utworu nie może bowiem zakazać innym korzystania ze swobód, których on sam jest beneficjentem.

Uznanie autorstwa - **bez utworów zależnych** (**ND** – ang. non derivatives). Ten warunek oznacza, że wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać utwór jedynie w jego oryginalnej postaci, w celach komercyjnych lub niekomercyjnych, a tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone.

Uznanie autorstwa – użycie niekomercyjne – bez utworów zależnych. Ten rodzaj licencji określa, że wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać utwór jedynie w jego oryginalnej postaci tylko do celów niekomercyjnych, a tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone.

Uznanie autorstwa – użycie niekomercyjne – na tych samych warunkach. Ten rodzaj licencji oznacza, że wolno kopiować, zmieniać, rozprowadzać, przedstawiać oraz wykonywać utwory zależne jedynie na licencji identycznej jak ta, na jakiej udostępniono utwór oryginalny, tylko w celach niekomercyjnych.

Znak domeny publicznej 1.0 jest oznaczeniem, informującym o braku ograniczeń prawa autorskiego w stosunku do oznaczonego utworu. Za jego pomocą każdy może zidentyfikować dzieło należące do domeny publicznej, które nie podlega ochronie autorsko-prawnej. Nie jest to licencja.

Oznacza **przekazanie utworu do domeny publicznej**, zrzeczenie się wykonywania wszelkich praw do utworu wynikających z prawa autorskiego, włączając w to wszelkie prawa powiązane i prawa pokrewne, w zakresie dozwolonym przez prawo, na obszarze całego świata.

Tylko dwie z sześciu licencji CC są w pełni wolne. Najlepszym prawnym rozwiązaniem dla otwartej nauki jest licencja CC BY – uznanie autorstwa oraz licencja CC BY-SA - uznanie autorstwa – na tych samych warunkach. Zgodnie z ich zapisami można: ponownie wykorzystywać materiały opracowane przez innych autorów, zmieniać, przekształcać, adaptować do swoich celów i potrzeb (np. tłumaczyć teksty), łączyć z innymi materiałami (np. remisować teksty z dźwiękiem), ponownie rozpowszechniać – dzielić się swoją pracą z innymi, popularyzować osiągnięcia poprzez komercyjne wykorzystanie. Wolne licencje są szczególnie ważne w nauce, ponieważ mogą być szeroko udostępniane i ponownie wykorzystywane, dzięki czemu rośnie ich zasięg oraz wpływ na naukę i badania. Wydawcy, którzy umożliwiają publikowanie wyłącznie na licencji CC NC - użycie niekomercyjne oraz CC ND - bez utworów zależnych, realizują jedynie postulat dostępności, a nie wolnego i otwartego dostępu[15].

Licencje Creative Commons dostępne SA w 26 językach, między innymi angielskim, francuskim, niemieckim, rosyjskim, również polskim. Nie są jedynymi wolnymi licencjami stosowanymi przez autorów, Najstarsze związane są z oprogramowaniem, np. licencja GNU opracowana przez Richarda Stallmana, czy też Licencja Wolnej Sztuki oparta na prawie francuskim.

Jak działają i czym się różnią *licencje Creative Commons 3.0 Polska* pokazuje plakat Piotra Chuchli opracowany dla CC Polska[16]. Są to warianty licencji CC oparte na polskim prawie autorskim.

14 Zob. Strona Creative Commons Polska - Poznaj licencje: http://creativecommons.pl/poznaj-licencje-creative-commons/

15 Zob. Przewodnik po otwartości, oprac. J. Hofmokl, K. Sawko, K. Śliwowski, K. Rybicka, Ł. Jachowicz, A. Tarkowski, Warszawa: Creative Commons 2013, s. 34-36 dostęp: http://otwartengo.pl/przewodnik/

16 Jak działają i czym się różnią licencje Creative Commons, dostęp: http://creativecommons.pl/materialy/

creative commons POLSKA

Licencje Creative Commons działają w myśl zasady „Pewne prawa zastrzeżone" zamiast "Wszystkie prawa zastrzeżone". **CC** oferują różnorodny zestaw warunków licencyjnych – swobód i ograniczeń w ramach obowiązującego prawa. Dzięki temu autor może samodzielnie określić zasady, na których chce dzielić się swoją twórczością z innymi, a użytkownicy zyskują więcej praw do korzystania z jego utworów. Działamy nie dla zysku, wszystkie oferowane przez nas licencje i narzędzia są dostępne za darmo.

Uznanie autorstwa 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa. Jest to licencja gwarantująca najszersze swobody licencjobiorcy. **http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/**

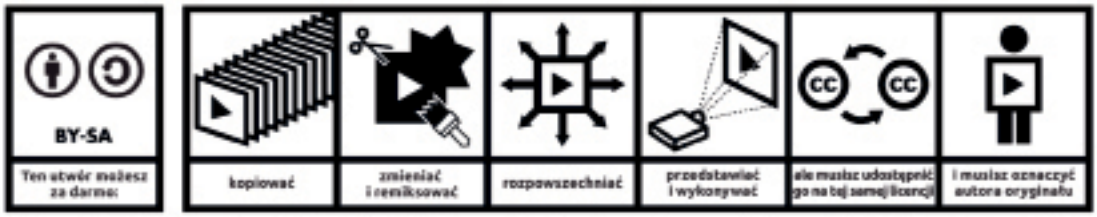

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja. Jest to licencja używana przez Wikipedię i jej siostrzane projekty. **http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/pl/**

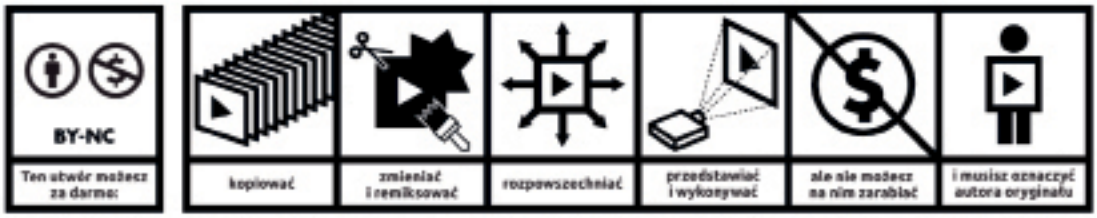

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, remiksowanie, rozprowadzanie, przedstawienie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych. Warunek ten nie obejmuje jednak utworów zależnych (mogą zostać objęte inną licencją). **http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/pl/**

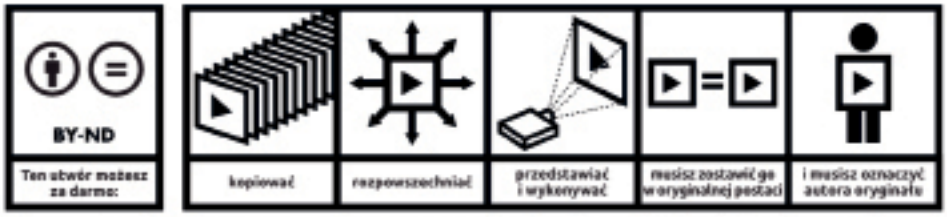

Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 3.0 Polska – Ta licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu zarówno w celach komercyjnych i niekomercyjnych, pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych). **http://creativecommons.org/licenses/by-nd/3.0/pl/**

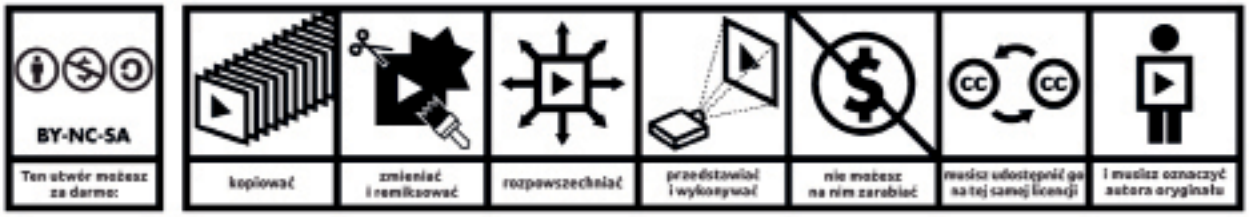

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Na tych samych warunkach 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz tak długo jak utwory zależne będą również obejmowane tą samą licencją. **http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/pl/**

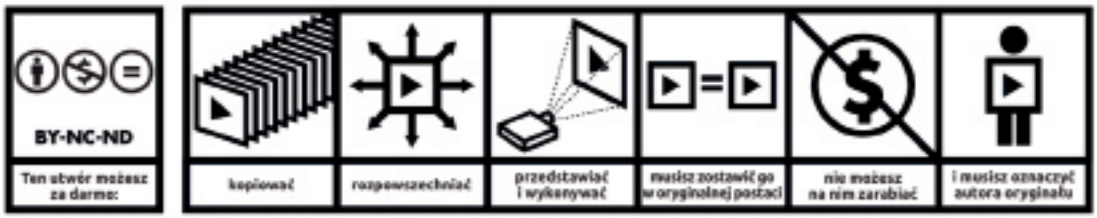

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska – Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych). Jest to najbardziej restrykcyjna z licencji. **http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/**

projekt: **www.pietrekchechla.com**

Plakat dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa 3.0 Polska

creative commons

CENTRUM CYFROWE